

لیلا آب روشن^۱

چکیده

ولایت به معنای قرب، محبوبیت و تصرف است و به ولایت تکوینی و تشریعی تقسیم می‌شود. ولایت نبوی، ولایت سیاسی ائمه و ولایت فقیه از سطوح آن است و در نظام اسلامی، به ولایت خدا و معصومین و ولایت مؤمنین، ولایت گفته می‌شود. هر ولایتی غیر از ولایت خداوند، ولایت طاغوت است و ورود به ولایت غیر خداوند، شرکی است که هیچ‌گاه جبران نخواهد شد. در این مقاله با روش کتابخانه‌ای به گردآوری و دسته‌بندی منظم ادله مقام معظم رهبری در موضوع ولایت فقیه پرداخته شده است. طبق بررسی موجود اندیشه سیاسی آیت‌الله العظمی خامنه‌ای تلاش می‌کند تا قلمرو مفهومی و مرزهای اعتقادی ولایت مشخص شود و علاوه بر مفهوم متعالی ولایت الهی، آن را در حکومت اسلامی مطلوب که شامل سه سطح ولایت نبوی، ولایت امام و ولایت فقیه است منحصر نماید و تمایز آن را با حکومت‌های سلطنتی، موروثی، استبدادی و حکومت‌های کودتایی بیان نماید که ذیلاً به سطوح سه گانه ولایت اشاره می‌شود.

کلید واژه: ولایت، ولایت فقیه، آیت الله خامنه‌ای، حکومت، اسلامی

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه ی علمیه الزهرا علیها السلام ارومیه

مقدمه

حکومت و ولایت بنا به نظر اسلام مخصوص خدای متعال است و خدای متعال حاکمیت الهی را در بندگان برگزیده و پیامبران خود منسجم فرموده و انبیای الهی هم به حاکمیت الهی ادامه دادند تا دوران ختم نبوت. بعد از وجود مقدس پیغمبر، ائمه ی معصومین و اولیای خدا ولی الهی بودند و همان ولایت الهی در ولایت ائمه (علیهم السّلام) مجسم شد و در دوران غیبت کبری هم به حسب حکم قطعی و صریح عقل و هم بر حسب ادله ی اسلامی و شرعی این ولایت و این حاکمیت مخصوص است به انسان دین شناس، عادل، بصیر به اوضاع و احوال زمان؛ یعنی فقیه. و این سلسله مراتب حکومت الهی و ولایت الهی است و در اینکه امروز شایسته ترین افراد برای حکومت، فقیه جامع الشرایط است، علی الاصول بین فرق اسلامی هیچ گونه اختلافی نیست و همه قبول دارند که در هر شرایطی وقتی که ولی منصوب از قِبَل خدا نیست، وجود ندارد « یعنی منصوب به شخص » آن کسی از همه شایسته تر است که به معیارهای اسلامی نزدیک تر باشد؛ یعنی فقیه، جامع الشرایط، عادل، عالم و مخالف با هوای نفس و بصیر به اوضاع زمان و دارای قدرت تدبیر؛ یعنی همان چیزی که ما در قانون اساسی جمهوری اسلامی و در نظام این جمهوری به عنوان ولایت فقیه شناختیم .

با توجه به مطالب فوق الذکر بررسی مفهوم ولایت فقه از منظر شخصی که خود ولی فقیه می باشد و در رابطه با این موضوع از سال ها قبل از انقلاب تحقیق و بررسی انجام داده است ، اهمیت بسزایی خواهد داشت .لذا کتب و مقالات زیادی در این زمینه موجود می باشد که مهمترین آنها تالیفات خود دفتر حفظ آثار مقام معظم رهبری از جمله کتب اندیشه ساسی در اسلام ، دست در دست صبح انقلاب اسلامی ، ولایت فقیه و ولایت تشیع و ... می باشد .

با توجه اینکه اکثر منابع موجود برای بررسی مستقیم دیدگاه مقام معظم رهبری به صورت مکتوب از سخنرانی های معظم له می باشد لذا در مقاله حاضر با توجه تقسیم بندی های ایشان، ادله مورد بررسی قرار گرفته است و ادله نقلی و عقلی در هر بخش به نوبت خود و طبق بیانات حضرت امام خامنه ای بیان شده است .

مفهوم ولایت

ولایت، معنای عجیبی است. اصل معنای ولایت، عبارت از نزدیک بودن دو چیز با یکدیگر است فرض بفرمایید وقتی که دو ریسمان، محکم به هم تابیده میشوند و جدا کردن آنها از یکدیگر، به آسانی ممکن نیست، آن را در عربی «ولایت» میگویند. ولایت، یعنی اتصال و ارتباط و قرب دو چیز به صورت مماس و مستحکم با یکدیگر. همه ی معانی ای که برای «ولایت» در لغت ذکر شده است - معنای محبت، معنای قیومیت و بقیه ی معانی، که هفت یا هشت معنا در زبان عربی هست - از این جهت است که در هر کدام از اینها، به نوعی این قرب و نزدیکی بین دو طرف ولایت وجود دارد. مثلاً «ولایت» به معنای محبت است؛ چون محب و محبوب، با یکدیگر یک ارتباط و اتصال معنوی دارند و جدا کردنشان از یکدیگر، امکان پذیر نیست^۱.

ولایت یا حکومت

در اصطلاح اولی قرآنی، ولایت یعنی به هم پیوستگی و هم جبهگی و اتصال شدید یک عده انسانی که دارای یک فکر واحد و جویای یک هدف واحدند، در یک راه قدم

^۱ - بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۷۶

برمیدارند، برای یک مقصود دارند تلاش و حرکت میکنند، یک فکر را و یک عقیده را پذیرفته اند... این را در قرآن میگویند ولایت^۱.

اسلام، حکومت را با تعبیر «ولایت» بیان میکند و شخصی را که در رأس حکومت قرار دارد، به عنوان والی، ولی، مولا «یعنی اشتقاق کلمه ی ولایت» معرفی میکند. معنای آن چیست؟ معنای آن، این است که در نظام سیاسی اسلام، آن کسی که در رأس قدرت قرار دارد و آن کسانی که قدرت حکومت بر آنها در اختیار او است، ارتباط و اتصال و پیوستگی جدایی ناپذیری از هم دارند. این، معنای این قضیه است این، فلسفه ی سیاسی اسلام را در مسئله ی حکومت برای ما معنا میکند.

به طور خلاصه معنای ولایت این است که اسلام در نماز و روزه و زکات و اعمال فردی و عبادات خلاصه نمیشود. اسلام دارای نظام سیاسی است و در آن حکومتی بر مبنای مقررات اسلامی پیش بینی شده است. در اصطلاح و عرف اسلامی، نام حکومت «ولایت» است^۲.

اهمیت ولایت در اسلام

اساسی ترین مسئله ی دین مسئله ی ولایت است؛ چون، ولایت نشانه و سایه ی توحید است ولایت یعنی حکومت؛ چیزی است که در جامعه ی اسلامی متعلق به خدا است و از خدای متعال به پیامبر و از او به ولی مؤمنین میرسد. بنای ولایت الهی بر

^۱ - طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، صفحه ۴۰۷

^۲ در اجتماع بزرگ زاتران و مجاوران حضرت رضا (ع) ۱۳۷۹/۱/۶

اسلامی در عصر غیبت در پی تحقق خ واست و دستورات الهی است از این رو هر چند از اختیارات گسترده حاکم اسلامی بر اثر غیبت به ولایت مطلقه فقیه یاد شده است اما در مقام کاربست محدودیتهای گوناگونی وجود دارد که آن را متمایز از حکومتهای رایج در جهان معاصر میکند از آنچه گذشت میتوان نتیجه گرفت که ولایت مطلقه فقیه هرگز بدان معنی نیست که فقیه نباشد بر اساس خواست و تمایلات خود عمل کند و بدون در نظر گرفتن مبنا و ملاکی صرفاً برحسب سلیقه تصمیم گیری کند

در فقه شیعه برخورداری حکومت اسلامی از اختیارات لازم برای انجام وظایف محوله به ولایت مطلقه فقیه تعبیر می گردد.^۱ به دیگر سخن ولایت مطلقه فقیه یعنی این که حاکم اسلامی از همه اختیاراتی برخوردار باشد که بتواند در پرتو آنها به تمام وظایفی که برای حکومت دینی برشمردیم اقدام کند و به تأمین . تأمین همه نیازمندیهای جامعه به صورت مشروع و قانونی بپردازد. در مقابل آن ولایت محدود و مقید فقیه است که فقط در موارد ضرورت و ناچاری برای فقیه حق تصرف قایل است.

قید مطلقه» در ولایت مطلقه در مقابل ولایت محدودی است که فقها در عصر حاکمیت طاغوت دارا بودند فقهای شیعه در عصر طاغوت به علت عدم بسط ید و محدودیتهای و موانعی که از طرف حکومت ها برای آنان وجود داشت نمیتوانستند آشکارا در امور اجتماعی دخالت کنند و فقط در برخی مسایل نظیر ازدواج طلاق رفع

^۱ ولایت فقیه، امام خمینی، ص ۵۵.

اختلافات و برخی امور حقوقی دخالت میکردند پیروزی انقلاب اسلامی زمینه بسیط

ید و اعمال حاکمیت فقها را فراهم ساخت

میان فقیه و امام معصوم (علیه السلام) و پیامبر (صلی الله علیه وآله) هیچ تفاوتی در برخورداری از اختیارات و حقوقی که برای اداره جامعه و حکومت ضروری است وجود ندارد معقول نیست که در اداره جامعه میان اختیارات فقیه و معصومان تمایز قایل شد؛ زیرا ایجاد محدودیت در موارد ضروری موجب تفویت مصالح جامعه می‌گردد لذا فقیه نیز مانند معصومان (علیهم السلام) در حوزه اجتماعی و اداره امور جامعه از تمامی اختیارات لازم برخوردار است.^۱

دامنه ولایت فقیه منوط و منحصر به موارد ضروری نیست بلکه، در چارچوب مصالح اسلام و مسلمین تصمیم‌گیری می‌کند. اگر جایی امر دایر میان اهم و مهم، شود فقیه میتواند مهم را فدای اهم کند تا اهم باقی بماند؛ مثلاً اگر رفتن به حج موجب ضرر به جامعه اسلامی باشد و ضرر آن از ضرر تعطیل حج بیشتر باشد فقیه حق دارد برای حفظ جامعه اسلامی و پاسداری از دین حج را موقتاً تعطیل کند و مصلحت مهمتری را برای اسلام فراهم نماید درباره اصول، دین که اسلام بر آن بنا شده است باید بگوییم که به هیچ وجه جایز نیست برای حفظ مصلحت دیگری اصول دین تغییر یابد؛ زیرا در تزامن میان اصول دین با امور دیگر اصول دین مقدم است.

^۱ در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۹۰/۶/۱۷

نتیجه گیری

مفهوم ولایت یکی از مفاهیم کلیدی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب است که در نقاط مختلفی نقش خود را نمایانده است. از نظر مقام معظم رهبری، نقطه کانونی دین، توحید و فهم دقیق و جامع هر یک از مفاهیم دینی، در گرو روشن شدن نسبت آن مفهوم با توحید است. مفهوم ولایت نیز از این قاعده مستثنی نیست. ایشان ابتدا معنای لغوی ولایت را به طور دقیق واکاوی کرده و در ادامه، این معنا را در کاربردهای مختلفش بررسی می کنند. مراتب مختلف یعنی ولایت خدا، ولایت معصومین (ع)، ولایت مؤمنین بر یکدیگر و سرانجام نفی ولایت طاغوت؛ همگی نمودهایی از همان معنای اصیل ولایت اند. به اعتقاد ایشان، توحید را نباید در یکسری الفاظ و مفاهیم محدود ساخت. توحید حقیقتی اصیل است که آثارش در جزء جزء دین نمایان است. لازمه توحید نفی ولایت طاغوت، حاکمیت قوانین مادی، امتیازات بشری و... است. در نتیجه لازمه توحید، پیوند محکم با خداوند و پیامبران او در سه ساحت فکر، قلب و عمل است. چنین پیوندی ولایت نامیده می شود و نتایج آن، تقویت ارتباطات ایمانی جبهه حق و نفی سلطه طاغوت است.

رهبر معظم انقلاب با واکاوی مفهوم ولایت، پیوند و ارتباط وثیق بین ولی و مردم - در سه ساحت یادشده - را رکن اصلی این معنا می دانند و از این راه، تفاوت بین ولایت، سلطنت و ریاست را آشکار می سازند. همچنین ایشان بر نقش ارزش های معنوی در ولایت تأکید خاص داشته، معتقدند ولایت در اسلام ناشی از ارزش های

معنوی و به معنای حاکمیت انسان‌های پارسا و عامل به نیکی‌هاست. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ولایت بدین معنا را پایه اعتقادات شیعی و هدف تمام انبیاء دانسته و مصادیق مختلف ولایت همچون نبوت، امامت، مهدویت و ولایت فقیه را با همین مؤلفه‌ها تبیین می‌کنند.

ایشان در تبیین شخصیت انسان کامل نیز توحید را نقطه کانونی قرار داده و همه رفتارهای فردی و اجتماعی آنها را به منزله ضلعی از این منظومه تحلیل می‌کنند.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- نهج البلاغه.
- ۳- خمینی، روح‌الله، ۱۳۷۶، ولایت فقیه، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- ۴- خمینی، روح‌الله، ۱۳۷۹، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- ۵- خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ۱۳۹۲
- ۶- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸، ولایت فقیه، ولایت فقاقت و عدالت،
- ۷- رحیم پورازغدی (۱۳۸۷). مشروطه شرعی و مشروعه شرعی. مشهد: طرح فردا
- ۸- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۷). پرسشها و پاسخها؛ ولایت فقیه و خبرگان (جلد ۲). قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- ۹- مهدوی کنی، محمدرضا (۱۳۸۰). بیست گفتار. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۱۰- مهاجرنیا، محسن، مقاله «نظام سیاست اسلامی»، منظومه فکری آیت‌الله العظمی خامنه‌ای ج ۲
- ۱۱- خامنه‌ای، سیدعلی، پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای